

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

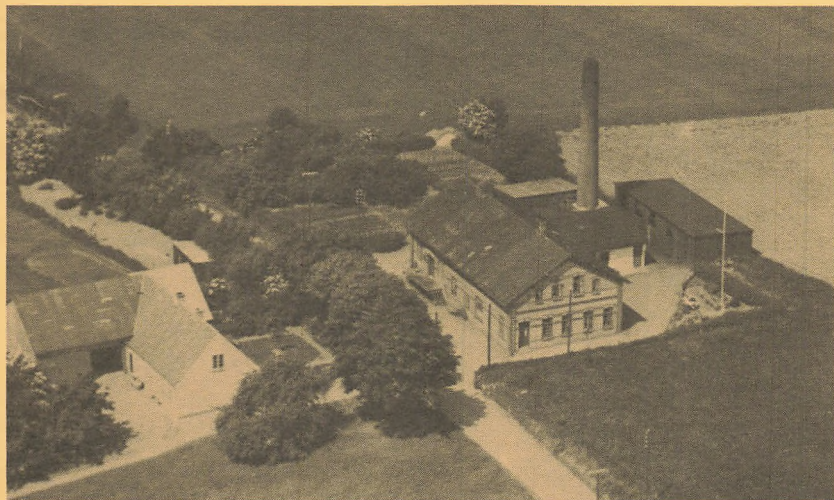
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

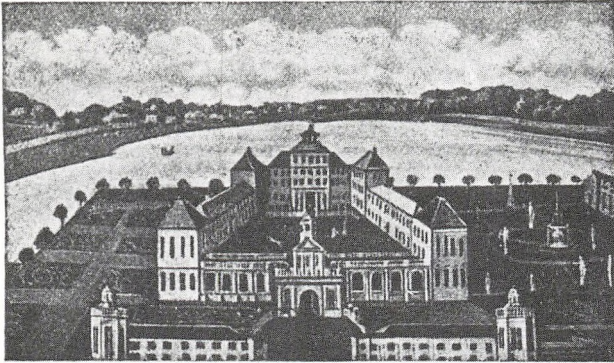
Historisk Forening for Graasten by og egn

1987

NR. 13

Forsidebilledet er luftfoto af Ladegaardskov Mejeri
ca. 1935.
(Privat eje)

Billedet, der viser Graasten Slot ca. 1750, har foreningen modtaget som gave af Ahlmannstiftelsen

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

ÅRSSKRIFT 1987

Indhold

Breve fra en soldaterhustru. 1915

3

Fiskefangst og levevilkår for fiskere ved
Flensborg fjord gennem 100 år

19

En kunstner fra Kværs

28

Adsbøl sogn for 200 år siden

43

Årets gang. 1986

51

Breve fra en soldaterhustru 1915

I det lokalhistoriske arkiv har vi en del breve fra soldaterne der lå i skyttegravene både på øst- og vestfronten i første verdenskrig. Men breve der blev sendt fra hustruer eller forældre til ægtefællen eller sønnerne, er det sjældent at møde. Soldaterne har ikke haft let ved at opbevare dem, og ofte er de gået tabt under krigsbegivenhederne.

Der findes derfor kun få skriftlige vidnesbyrd der belyser, hvorledes hverdagen forløb på hjemmefronten. Her var det kvinderne, der kom til at trække det store læs. De skulle både være mor og far for børnene, og desuden drive gården, forretningen og værkstedet, og som i denne beretning lede et mejeris drift, og hvad enten det var den ene eller anden form for virksomhed, så var det ikke let at få gode hjælpere.

Og som krigen skred frem, og alt blev rationeret, skulle kvinderne også skaffe mad og klæder til familien. På landet, på gårdene var man bedst i stand til at skaffe sig den fornødne føde, man havde mælk, korn og dyr, men alt var under stærk kontrol. Mælken skulle afleveres til mejeriet. Antallet af svin og kalve blev nøje optalt. Rug kunne bruges til kaffebønner, men denne kaffebrænding kunne lugtes langt væk. Nogle fandt så på at svide en udslidt sok på komfuret. Duften af denne var kraftigere end den brændte rug. Lidt mel af eget korn kunne mølleren overtales til at male, men han skulle naturligvis være forsigtig. Så forsøgte man at male korn på en håndkværn. Kvinderne blev opfindsomme for at holde sulten borte, men alligevel led mange af underernæring, og blandt børn og de gamle var sygeligheden i krigsårene betydelig. Og til hverdagens praktiske byrder skal også lægges, at kvindernes tanker bestandig kredsede om manden ude ved fronten. Med angst ventede de daglig på posten, og glæden var stor, når brevet bragte bud om, at alt stod vel til, men næppe var brevet læst, så dukkede bekymringerne frem igen. Ville det næste brev fortælle, at han var faldet, savnet eller hårdt såret? Det var for

soldaterhustruerne en fysisk og ikke mindre psykisk belastning at komme gennem krigsårene, som kun de, der har prøvet det, rigtig kan fatte.

Vi har i det lokalhistoriske arkiv fået fotokopier af en lille samling breve, skrevet af Anna Ottsen, der var gift med mejeribestyrer Paul Ottsen, Ladegaardskov mejeri. Brevene strækker sig over tiden fra august til oktober 1915. Det er dog næppe alle brevene der er bevaret, for Anna Ottsen skrev næsten daglig. Vi har fået tilladelse til at offentliggøre disse breve i vort årsskrift af datteren Anna Ottsen, gift med landbrugskonsulent Georg Nissen, og tillige har vi fra Anna Nissen lånt en del af de billeder, der illustrerer artiklen, hvilket vi bringer en hjertelig tak for, idet vi mener, at vi hermed kan give et lille indblik i tiden under første verdenskrig.

Men først et par ord om hovedpersonerne, Paul og Anna Ottsen. Landmand Marcus Ottsen på Løjtland havde foruden tre døtre seks sønner, og af dem kom de fire efter endt skolegang i lære på Løjt mejeri. Den ældste af sønnerne, Paul Ottsen (1884-1968) blev allerede som 21-årig mejeribestyrer på Ladegaardskov mejeri i 1905, og var der til mejeriet i 1950 blev nedlagt. Af de fire brødre der lærte mejeridrift på Løjt mejeri, blev de tre mejeribestyrer i landsdelen og alle tre anerkendt for deres dygtighed. Den fjerde broder var ikke udlært, da han blev indkaldt i 1915, og hjemkommen fra krigen overtog han fødegården. Alle seks brødre var med i krigen, men to af dem kom ikke tilbage.

Paul Ottsen blev indkaldt i januar 1915 og deltog i krigen til dens afslutning. Efter 45 års ledelse af Ladegaardskov mejeri gik Paul Ottsen på pension, men blev boende på det nu nedlagte mejeri til sin død.

Anna Ottsen (1884-1943) var datter af gårdejer Clausen i Kvær. I 1909 stod brylluppet med den unge mejeribestyrer, og fremtiden tegnede sig lys for dem. Ladegaardskov var ikke noget stort mejeri, ialt 24 leverandører der kun producerede 750.000 kg mælk om året.

Men nogle år senere modtog man også mælk fra Graasten Herregård og Grøngrøft, så ved første verdenskrigs udbrud behand-

lede mejeriet 1.750.000 kg mælk. Det var dette mejeri Anna Ottsen fra januar 1915 overtog ledelsen af og kun delvis med hjælp fra mejerister fra Danmark. Alene afregningen med leverandørerne og hele mejeriets regnskab kunne tage al hendes tid, så det var en stor opgave den unge kone var kommet på. To små børn, en dreng født 1910 og en datter 1912 skulle også passes, men hun klarede det og ledede mejeriet dygtigt i krigsårene. Mælkeleverancen til mejeriet gik i krigsårene stærkt tilbage. Koholdet på gårdene var blevet reduceret, så sidst på krigen skummede man kun hver tredje dag og gik ned til kun at kærne en gang om ugen og resultatet var så kun 35 kg.

At Anna Ottsen også havde forståelse for den nød og mangel, der var på smør viser en lille episode i 1917. Smørrationen var da kun 35 g. pr. person pr. uge, og vel at mærke, når der var noget at få. Nogle soldaterkoner i Graasten, som trods smørmærker ikke fik noget udleveret, tog sagen i egne hænder og kørte ud til Ladegaardskov mejeri. Anna Ottsen lod dem få en drittel.

På de følgende sider gengiver vi brevene fra Anna Ottsen. Hun er klar over, at de skal være opmuntrende, så i dem alle siges at alt står vel til i hjemmet, og hverdagens besværligheder omtales stort set ikke. Kun i et enkelt brev gives der udtryk for at hun er ked af, at det kan være svært at finde ud af mejeriregnskabet. I næsten hvert brev spørges om, hvilke muligheder der er for, at manden kan komme hjem på orlov, og hun udtrykker sin længsel efter krigens afslutning og længsel efter manden, så de atter kan være sammen i tryghed og glæde.

Anna Ottsens breve bæres af en stærk kristentro, en tro på, at alt er Guds vilje, og den må man bøje sig for, men tillige en tro på at alt vil føje sig til det bedste.

Nogle af brevene er gengivet i deres helhed, og nogle af dem i sammendraget form, men her har vi sat anførselstegn om det der er nøjagtigt citat fra brevet. Afskriften er med nutids stavemåde, men indholdet uændret. Hvor det har været muligt, er der i noter nævnt, hvem de omtalte personer er.

p.a.

Mejeribestyrer Paul Ottsen.
ca. 1950.
(Privat eje)

Fru Anna Ottsen.
ca. 1938.
(Privat ejer)

Ladegaardskov, d. 13. 8. 1915.

Min kære inderlig elskede mand.

Tak for brev og kort fra den 8. 8. som jeg modtag i dag, og det er mig en stor glæde, at du har det så godt, og jeg beder Gud, at det må vedblive, og at han må bevare dig, for du er dog endnu altid i fare derude. Men vi må jo bygge på »at vi går i fare, hvor vi går, men i Guds hånd er vi sikre, og i hans hånd vil vi lægge os, så kan vi være trygge«.

Det er meget interessant at høre, hvorledes alt går, for sig derude. Jeg glæder mig meget ved dine breve, og hvor godt at løjtnanten er så flinkt et menneske, eftersom han kun er så ung. Hvorledes kom det, at I har fået ham som løjtnant? Er jeres (officer) faldet eller forvist, eller er det kun en kortere tid, I skal have ham? Jeg længes jo efter at høre,

hvorlænge du kan have denne post, eller du måske kan have held med dig og komme til noget andet, helst bag fronten, men det skal du nok selv forstå min kære Paul. Hvad er der nu blevet af din gamle kammerat L. Jørgensen, ham savner du vist.

I går var Ferdinand¹⁾ hos landråden angående mælke(priserne). De havde jo i Graasten klaget over prisen – og nu var Zittelmann²⁾ her i aftes, og vi måtte gå ned med priserne. Sødmælk, 18 pf., skummetmælk 6 pf. og kærnemælk 8 pf. pr. liter. Smør blev gudskelov ved det gamle, omend der nok kommer højestepris på det.

Gud give den hele tid snart var forbi. Landstormens andet opbud er her endnu ikke indkaldt. Chr Lassen³⁾ i Kværs har fået ordre og Ernst Elley⁴⁾ er også kommen, og Ludvigsen⁵⁾ og konsulent Hansen⁶⁾ i Graasten. Ja, det tynder slemt ud i befolkningen.

Har i dag atter øsende regn, ellers har vi det alle godt og er ved god sundhed og (jeg) slutter her for i dag med tusind kærlige hilsener og kys fra din dig tro Anna, lille Magge⁷⁾ og Anna⁸⁾.

På snarlig gensyn i Guds navn.

Ladegaardskov 14. 8. 1915.

Min kære elskede mand.

Atter i dag har jeg med hjertelig tak modtaget brev fra d. 9. 8. fra dig, og har jo også set – Gudskelov – at du har det godt.

Ja, vi må jo takke Gud for hver dag der går i denne sørgelige tid, men vi håber på med Guds hjælp, at det snart må være til ende.

Jes fortalte i dag, at Grækenland var ved at ville erklære Italien krig, men det er så da ikke vor fjende. Efter dit brev idag kære Paul, kan jeg jo se, at hvad maden angår, får du ikke officersretter. Jeg skal nok blive ved at sende lidt, så lidt bedre får du det jo nok. Du skriver mig jo nok til, hvad jeg helst skal sende dig, du kan jo vist nok bruge alt mulig.

Herhjemme står alt vel, alle – Gud være takket – er ved god sundhed, men vi har en øsende regn hver dag, det er jo forfærdeligt, og høsten bliver jo også meget sildig. Det er jo også kedeligt for jer I stakler. I bliver jo vist også tit våde.

Tænk dig kære Paul, Chr. Jensen⁹⁾ er atter hjemme på fjorten dages orlov, det er der jo nogen forskel på. Nogle kan aldrig få orlov. Med Anna Rasmussen¹⁰⁾ går det endda. Hans handler med heste i stor stil, han har for tiden et par sorte, og Anne tror jo han tjener en hel del, men det er nok ikke så slemt. Det er ikke så nemt med sådan en familie i sådan en dyr tid, men de tager det jo med ro. I aften skal vi have udbetaling, da det imorgen er søndag. I dag vil H. Rasmussen¹¹⁾ slagte en kalv, så kan vi få kød der, så sender jeg dig atter lidt i en dåse (henkogt), men når du kan få tid til det, så sender du nok atter lidt dåser hjem, det er jo en besparelse, men du har jo vist meget at gøre, og så skal du heller ikke bekymre dig for det. Og du skal heller ikke overanstrenge dig med at skrive breve, de er jo meget kærkomne, men jer er også tilfreds med et kort kære Paul.

I morgen når vejret bliver godt, får jeg vist besøg af Mimmi¹²⁾ og madam Kock, de to tager dem det helt gemytlig.

Jeg har ingen lyst til noget(fornøjeligt), for mine tanker er helt hos dig min kærlige mand, vi har altid haft det godt og gemytlig sammen, og vi stoler jo ved Guds hjælp på, at den tid snart må komme igen.

Jeg havde kort fra Theodor¹³⁾, alt var ved det gamle, han havde for et par dage siden talt med Hans Steg. Så ikke mere nyt denne gang. Jeg slutter med de kærligste hilsener

Anna.

Ladegaardsskov d. 26. 8. 1915.

Min inderlig elskede mand.

Har idag modtaget dine kære breve og kort fra d. 19. og 20. 8. og takker mange gange for samme, og Gud være takket, at du har det nogenlunde og er i live og rask – og stole på at det må vedblive, og at freden snart må komme, og at fredsklokkerne – som du skriver kære Paul snart må lyde.

Her hjemme har vi det også rigtigt godt, alle er ved god sundhed. Jeg skal hilse fra moder, hun kom i går eftermiddags, da havde jeg, som jeg har skrevet lidt konebesøg. Skal hilse fra dem alle. Har du

ikke fra moder modtaget 1 pund honning, som hun for længe siden har sendt til dig. Det var da kedeligt, når det var gået tabt.

Ja, kære Paul, det har vist ringet for dine øren igår, da vi talte meget om dig. Mon vi ved Guds hjælp må få glæde at gense hinanden i næste måned ved denne tid. Det ville være en stor glæde.

Høsten er i fuld gang. Sidste år var den snart færdig på denne tid. Lille Magge er i marken og høste hvede, den er meget dårlig. Hans Rasmussen handler ordentlig med heste i denne tid, han kan nok have behov for at tjene noget, hans høst og hans roer er simple.

På snarlig gensyn i Guds navn

Anna.

Indtægter til P.

1. 1	mod Pakke og Fisker	den 3. Juni
2	mod Færø	den 3. Juni
3	mod Fisker og Kage	den 4. Juni
4	mod Fisker og Færø	den 7. Juni
5	mod Færø	den 8. Juni
6	mod Færø	den 9. Juni
7	mod Færø	den 11. Juni
8	mod Færø	den 11. Juni
9	mod Færø og Færø	den 12. Juni
10	mod Færø	den 14. Juni
11	mod Færø	den 15. Juni
12	mod Færø	den 15. Juni
13	mod Færø	den 16. Juni
14	mod Færø og Færø	den 17. Juni
15	mod Færø	den 18. Juni
16	mod Færø og Færø	den 19. Juni
17	mod Færø og Færø	den 21. Juni
18	mod Færø	den 21. Juni
19	mod Færø	den 22. Juni
20	mod Færø	den 24. Juni
21	mod Færø	den 26. Juni
22	mod Færø	den 28. Juni
23	mod Færø	den 28. Juni
24	mod Færø	den 29. Juni
25	mod Færø	den 29. Juni
26	mod Færø	den 30. Juni
27	mod Færø	den 30. Juni

Anna Ottsen noterede omhyggeligt, hvornår hun afsendte pakke til manden, og hvad den indeholdt. Når hun havde fået brev, at pakken var vel ankommet, blev den streget ud. Her en side for juni måned (år ukendt). Det ses at en pakke med smør afsendt 26. juni er kommet retur d. 12. juli. Det smør har næppe haft det godt. (Privat eje).

Det er næsten daglig Anna Ottsen sætter sig til skrivebordet for at skrive brev til sin mand ved fronten. Mejeriregnskabet bliver skubbet til side, det må vente. Hun ved, at lige så glad hun er for at få et livstegn fra sin Paul, er det lige så stor en opmuntring for ham at høre fra hjemmet i Ladegaardsskov, hvor hun kan fortælle, at alt står vel til.

Endnu i 1915, hvor brevene er skrevet, er der, trods rationering tålelige forhold.

Hun fortæller om venner og naboer, som hun taler med, hvem der bliver indkaldt, og hvem der er hjemme på orlov. Orlov er nævnt i alle hendes breve. Hun håber ved modtagelsen af hvert brev fra manden, at han kan skrive, at nu kan han snart ventes hjem.

I det følgende er der foretaget sammendrag af en række breve.

Brev den 6. 9.

Skriver hun, at hun har fået en tom dåse retur fra ham, og at hun straks har fyldt den med steg og afsendt den samme dag. Kød er jo ikke det soldaterne får mest af ved fronten. I brevet der var sammen med dåsen, kan hun læse, at hvad hun tidligere har afsendt af fødevarer og tobak er kommet manden godt i hænde.

Hun fortæller også, at hendes onkel har været på besøg. Han skulle se på en hest i nærheden. Den viste sig at være gammel og udslidt og alligevel skulle den koste 1.000 mark. Priserne er allerede begyndt på deres himmelflugt.

I Holbøl må mejeribestyren være blevet indkaldt, for i brevet skriver hun: »Ingeborg mejerist cykler hver eftermiddag til Holbøl for at skumme. De søger en mejerist, men har ingen fået«.

Brev den 8. 9.

Skriver Anna Ottsen igen og takker for hans brev af 2. 9. Postgangen var stort set velorganiseret, så brevet til og fra fronten som regel kun var tre eller fire dage undervejs.

Naturligvis kunne det hænde, at der var perioder under kamphandlinger, at posten blev forsinket, således skriver hun, at hun har fået et

kort fra Jes¹⁴), der har været tre uger om at komme frem. Han skriver, at han har været i kamp i seks uger.

Brevet fortæller også om det gode høstvejr, og overalt har man travlt med at få høsten i hus. Når høsten er forbi, venter man at flere mænd bliver indkaldt.

I avisen har hun læst en dødsannonce, der oplyser at H. Thomsen, Kokhave er død af kolera i Rusland. Der er nu gået mere end et år siden krigen begyndte. » – og endnu har denne skrækkelige krig ingen ende«. »Og nu er man begyndt at indsamle messing og kobber. Alt skal afleveres. Det bliver betalt med fire mark pr. pund«.

Brev den 9. 9.

I dette brev er det atter det gode høstvejr og travlheden på alle gårdene der berettes om. Og så har der været Kliplev-marked, men i år var der ikke mange markedsgæster.

Christian Post har fået brev fra Thomas, som er blevet såret i underarmen af en geværkugle, og ligger nu på lazaret i Warschau, og »han må takke sin Gud for det, han er da fri foreløbig«. Spørgsmålet om orlov er også med i dette brev: »Du skriver idag elskede intet om din orlov, men det får I vel næppe at vide før I må rejse af«.

Brev den 10. 9.

Anna Ottsen takker for modtagelsen af to kort og et brev skrevet 5., 6. og 7. september, som er kommet idag. Videre fortæller hun: »I dag flages i Graasten. Der skal være blevet taget 2.000 fanger og 42 maskingeværer. Ja, Gud give det hele måtte få en ende«. Hun fortæller også, at hun har været hjemme (i Kværs) for at hjælpe med høstarbejdet, der mangler de nu kun at få havren ind. I løbet af et par dage er man nok færdige overalt. »Onkel Hans var på Kliplev-marked for at finde en hest han kunne bruge, priserne er steget, han måtte give 2.100 Mark«.

»Noteringen på smør er i denne uge 1,85 Mark, men det stiger nok igen i morgen«. Den svingende pris giver Anna Ottsen meget arbejde med afregningen.

Meget smør bliver nu solgt i detailhandel, da det næsten er umuligt at få fat i margarine. Hendes formodning om at smørprisen vil stige yderligere viser sig næste dag at slå til. Nu er noteringen 1,93 Mark: »Det varer nok ikke længe, så bliver der fastsat en højestepris«.

26

Ladegaardstov, den 11 Sep.

Min iindtrøelig elskede Hustru!
Vil min aller iindtrøelig hilsning gænde
dig og jeg tror sig kun for Guds-
løs meddele dig at forjæmme
er alle vel. vi er alle så godt
kædet, idag for jeg er ikke med
førel for dig by P. men igennem fik
jeg er er for meget, for jeg kunne
indt for de første dage. men jeg
pholer er end Guds Guds, for at vi
for det uoplyste, og er så godt
kædet og at det fundt man skal
og kalde, det er er er stor Glæde.
Vi for og for idag at meget mindre
Hvor, det for er min siff og for
i Frankrig. - jeg skilte sig
for Nic. Mathiesin (Bank) for som
for for i igennem og var indt og
for og dig. for for det ikke godt
med for time, for for den gode. Hør.

Side af et af Anna Ottsens breve. Dette af 11. september er ikke gengivet i artiklen. (Lokalhistorisk arkiv).

Brev den 13. 9.

I dette brev fortæller Anna Ottsen, at hun har været hjemme i Kværns og deltaget i sørgegudstjenesten for den faldne H. Thomsen, Kohhave: »Pastor Boch talte meget gribende og trøstende til de sørgende og til menigheden. Det er godt vi har en Gud og Guds ord i denne tid, hvor vi kan søge trøst«.

»Jeg talte imorges med Caspersen¹⁵), han havde fået en pakke tilbage, der var sendt til hans broder, Bernhard, med påtegningen, »Vermisst««.

Brev d. 14. 9.

I dette brev skriver Anna Ottsen, at høsten nu er i hus: »I går fik Ferdinand og H. Rasmussen æ Fok, men det mærkede vi ikke noget til. Ferdinand råbte nok ikke engang et hurra, han fik jo nok af det sidste år«.

Med denne bemærkning om æ Fok – det sidste neg i hus, sigtes til at gårdejer Ferdinand, Postdam, i 1914, da høsten var bjerget, fejrede det med sine hjælpere, og ud på aftenen, da stemningen steg, sang man efter den blå sangbog. Men da det var en varm aften stod alle vinduer åbne, så alle de i sangbogen forbudte sange kunne høres langt uden for gården. Det medførte at Ferdinand blev arresteret og ført til Flensborg og indsat på Navigationsskolen sammen med de ledende danske, der allerede ved krigsudbruddet var taget i forvaring.

I Brevsamlingen er der nu et »hul«, for det næste brev er dateret 7. oktober. Dette brev og de sidste breve bringer vi i deres helhed. Brevene må være gået tabt, for Paul Ottsen har endnu ikke været hjemme på orlov, så der af denne grund ikke har været nogen korrespondance.

Ved krigens udbrud i 1914 blev en del ledende danskere arresteret og ført til Flensborg, hvor de blev internerede på Navigationsskolen. Gårdejer J. Ferdinand blev, da han blev arresteret også anbragt der. Godsinspektør H. C. Davidsen, Schackenborg, der også var fange tegnede alle sine medfanger under opholdet. Denne samling af portrætter blev i 1973 udgivet i en lille bog »Forbryderalbum«, hvorfra ovenstående billede er gengivet.

Ladegaardsskov d. 7. 10. 1915

Min elskede kære mand.

Nu allerførst vil jeg takke for dit kære kort fra d. 2. 10., og Gud være takket, at du har det godt og er ved sundhed. Det er jo det bedste man kan have i denne tid, og det samme kan jeg gudskelov også meddele, at alt her er ved det gamle.

I dag har vi et meget smukt vejr, og der er Graasten marked. Folk er kommet her forbi idag med kreaturer, men ikke mange. Folk forsvinder jo mere og mere.

Christine kommer lige fra Graasten og fortalte, at i morgen skal hestehandler Peter Madsen¹⁶⁾ ind. I dag er lille Christian Post til session og Chr. Fenn også, det er noget andet for Chr. F., han er forfærdelig bange og ked af det.

Du skrev i dag kære Paul, at du havde sendt 50 Mark til mig, men det tager vist et par dage længere end kortet. Jeg skal nok meddele dig, når jeg har modtaget dem. Nu kan jeg jo nok få mig en ny mantel. Men du må endelig ikke sende mere hjem kære Paul, men sørge for dig selv først og pleje dig selv så godt du kan. Det er nødvendig. Jeg kan jo ikke pleje dig for tiden min elskede, men ved Guds hjælp håber vi, at den dag snart må komme, hvor vi atter må forenes og leve for hinanden.

I går var Christine omme hos Mimmi, men der var desværre ingen ål at få denne gang. Jeg har jo også efter dit kort forstået, at du er blevet som tjener hos den ny løjtnant, når det så blot vil være en nogenlunde god mand. Som den anden var, bliver han jo nok ikke, det var en sjælden en. Jeg er også ked af, at I måtte skilles, men det skal jo så være. Alt står i Guds faderhånd.

Jeg er i dag ene hjemme, Chr. og Cilie er til marked, men jeg venter snart mor et lille smut, da jeg har kaffe til hende.

Ellers er der ingen nyheder, og jeg vil slutte for i dag med mange tusind hilsener og kærlige kys fra din dig tro Anna, lille Magge og Anna. Lev vel. På snarlig gensyn i Guds navn.

Ladegaardsskov d. 9. 10. 1915

Min kære elskede mand

Vil nu atter i dag sende dig et par ord i et brev, da jeg i går kun fik skrevet et kort. Jeg kan jo gudskelov meddele at vi herhjemme har det godt. Vi er alle ved god sundhed.

Jeg har i dag ikke modtaget noget fra dig kære Paul, hvad jeg havde ventet, da du jo i går skrev, at du straks ville meddele mig, hvor du kom hen, men jeg håber, at du ved Guds nådige hjælp og bistand må have det godt, og at dit brev kun er blevet opholdt undervejs. Jeg længtes jo efter at høre, hvad du har besluttet dig til.

Hans Rasmussen har skrevet hjem, at de der hver dag ventede en forandring og at Balkanstaterne nok kom til at gøre afgørelsen, når det kun ikke varede for længe. Jeg har i dag fået kort fra H. Steg. Jeg havde sendt ham noget kage. Han skrev, at det kunne blive svært for dig at komme hjem på orlov, da det for dem var forbudt i disse dage, da togene skulle bruges til transporter og ikke til orlovsrejser, og altså kan man forstå, at det er de samme forholdsregler på hele fronten.

Chresten Bonefeld er rejst til Frankrig. Han har sidst skrevet fra Belgien. Det er ikke så nemt for ham, der slet ikke er rask. Sidst på sessionen blev Chr. Fenn taget til arbejdskolonnen og begge hans brødre også, og ellers alle de andre herfra til infanterister. Jeg har modtaget de 50 Mark, hvorfor jeg kære Paul takker hjerteligt. Det er en god hjælp, men du må først sørge for dig selv.

Jeg håber du med det første vil meddele mig, hvad du mangler af varmt tøj og lignende, så jeg kan få noget sendt til dig, da det jo vist er begyndt at blive koldt. Ikke sandt?

Vi er nu atter igang med at regne, sådan går den ene måned hen efter den anden, og vil Gud, må den elendigheds ende være nærmere. Tit er man jo også lidt trist, men vi må jo føje os deri – det er Guds vilje.

Ellers er der ingen videre nyheder, du min hjertenskære mand være på det hjerteligste hilset og kysset af din dig tro hustru. Anna. Og hilsen fra Magge og Anna. Lev vel, på snarlig gensyn i Guds navn.

Et brev, der er så flosset i kanten, at datoen ikke kan ses, og brevet så forrevet, at det er noget vanskeligt at tyde. Men det fremgår dog, at Anna Ottsen takker for breve af 5. og 6. oktober. Vi kan også se, at hun spørger om, hvorledes den nye løjtnant er. »Han er vel næppe så spendabel som den anden var. Er han ung eller ældre?«. Hun spørger også, om han har hørt noget til at få orlov. Og fortæller, at hun har fået en høne foræret, og den er der lavet hønsestøbe på. og nu vil hun i en dåse sende noget hønsekød ud til ham.

Ladegaardsskov mejeri ca. 1935. (Privat eje).

Den sidste mejeribestyrelse inden mejeriet blev nedlagt.
Fra venstre: Jacob Nissen, Jørgen Lorenzen, Jørgen Jørgensen, Paul Ottsen,
Carl Hansen og Jens Jensen. (Privat eje).

Min kære elskede mand.

Vil nu atter, da jeg har lidt tid sende dig et par ord min kære mand og meddele dig, at vi herhjemme, gudskelov har det godt, og er ved god sundhed, som jeg ved Guds nådige hjælp og bistand også håber er tilfældet med dig.

Jeg har jo igen i dag ikke hørt fra dig, men jeg håber det er undervejs. jeg er jo snart vant til at høre fra dig hver dag, så jeg længes, når jeg ikke får brev. Nu kan jeg jo ikke vide kære Paul, om du skulle hjem på orlov som løjtnanten sidst lovede dig. Gud give det, men vi må jo med tålmodighed vente.

I dag blev gamle Jacob Nielsen begravet. Niels er kommet hjem på orlov og har fri til søndag. Nu er Post Jacobsen kommet til at køre postvognen. Nu i eftermiddag skal vi til at skrive bøgerne. Jeg ville gerne, at du kom hjem en gang med det første kære Paul, da der er lidt i regnskabet, jeg gerne ville spørge dig om.

Det er om salg af smørlager – olie og lignende. Jeg har alt noteret, men jeg har ikke fået pengene for det, da jeg ikke vidste, hvor de skulle føres. Bliver de måske indført under kontant i hver måned? Måske du kære Paul husker det og kan meddele mig det. Og så vil jeg slutte for i dag i håb om, at du ved Guds hjælp har det godt og på snarlig gensyn. Mange kærlige hilsener og kys fra din dig tro Anna. Magge og Anne.

Noter:

1. Gårdejer. J. Ferdinand. Postdam. 1873-1952.
2. Zittelmann. Amtsforvalter i Graasten til 1919.
3. Chr. Lassen. Gårdejer, Kværs.
4. Ernst Elley. Slagtermester, Kværs.
5. Ludvigsen. Muligvis Harald Ludvigsen, Alnor.
6. Konsulent Hansen, Graasten. 1880-1957.
7. Magge. Marcus Ottsen. Overkirurg, dr. med. f. 1910.
8. Anna. Anna Ottsen. f. 1912, gift Nissen.
9. Chr. Jensen. Vognmand, Adsbøl.
10. Anna Rasmussen, Ladegaardsskov gift med 11.
11. Hans Rasmussen, gårdejer, Ladegaardsskov.
12. Mimmi. Søster til Anna Ottsen, gift Steg.
13. Theodor. Broder til Paul Ottsen. Faldt.
14. Jes. Broder til Paul Ottsen.
15. Caspersen. Muligvis lærer Caspersen. Ladegaardsskov.
16. P. Madsen. Hestehandler, Adsbøl.

Fiskefangst og levevilkår for fiskere ved Flensborg fjord gennem 100 år

For 100 år siden var der så mange fisk i Flensborg fjord, at fiskeri udgjorde en del af erhvervslivet langs fjorden. I vore dage er det imidlertid reduceret til et minimum. Forureningen har år efter år reduceret fiskebestanden i fjorden og i Nybøl nor, hvor fiskene sprang i vandet, laks, makreller, sild og ål, og gav mad og arbejde til mange familier.

Mine egne erindringer går kun tilbage til 1920-erne, så det følgende bygger på, hvad jeg har fået overleveret fra min far og farfar, for i tre generationer har slægten ernæret sig ved fiskeri, og de og andre fiskere, nulevende og afdøde har fortalt mig om de såkaldte »gode« gamle dage.

Det var arbejdet på de mange teglværker langs fjorden, der trak arbejdskraft til egnen, ikke kun fra Tyskland og Polen, men også fra Danmark.

I 1870 kom tre brødre, Hans, Jens og Rasmus Petersen hertil fra Ærø. De bosatte sig henholdsvis i Rønshoved og Knudsmaj (Knudsmade). De havde alle tre deltaget i krigen 1864, og havde fundet behag i egnen, og set de muligheder der var for at få arbejde og skabe sig en tilværelse her. Man kan idag måske nok undre sig over, at der efter 1864 var danskere, der ville bosætte sig i det nu tyske område, måske har de som ærøboere følt sig som sønderjyder, og så valgt at leve som optanter her. Ved Stranderød var der på den tid to teglværker, Benniksgårds teglværk og Brændstoft. Her var der arbejde at få, men også så langt bort som til Rendbjerg gik eller sejlede den ene af de tre brødre, Rasmus Petersen, som iøvrigt var min farfar.

Helt op til 1920 var flere af egnens kystfiskere beskæftiget på de mange teglværker, der lå langs fjorden. Man tænkte dengang ikke på en 35 timers uge, så efter en lang dag på teglværket kunne man godt

Fisker og teglværksarbejder Rasmus Hansen Petersen (1841-1914) og hans kone Anne Petersen (1843-1927) nydende sommervejret foran huset på Knudsmaj ca. 1910. Det gamle hus Rasmus Petersen havde købt da han kom hertil fra Ærø blev revet ned og et mere tidssvarende bygget i 1912.
(Lokalhistorisk arkiv).

røgte sine garn, og i sløje fangsttider var lønnen på teglværket en kærkommen ekstraindtægt.

De tre brødre blev så teglværksarbejdere og fiskere og deres efterkommere har været fiskere helt op til 1975, hvor nedgangen i fiskebestanden var så følelig, at man næsten kun kunne fange fisk til eget forbrug.

En stor del af fjordfiskeriet udgik fra Flensborg, hvor der helt op til tiden efter den anden verdenskrig var en ret betydelig kystfiskerflåde, og ret naturligt var Flensborg by og egn også hovedaftager af de fisk, der blev fanget i fjorden. De fisk der altid har kunnet fanges på fjorden er stort set den slags, der idag med lidt held kan komme i nettet. Men en fisk, makrellen er ikke set eller fanget i de sidste mange år, måske fordi den først af alle arter har reageret mod forureningen.

Fiskeriet efter makrellen var, som jeg husker det, et kort og spændende fiskeri, idet makrellen normalt kom ind i fjorden i juli - august måned og da kom op til overfladen i store stimer, hvor de boltrede sig i kortere eller længere tid, og så skulle man være hurtig med at få kastet garnene ud omkring disse stimer.

Rejer kunne der om sommeren i min barndom være mange af, mange flere end nu, og det var en yndet beskæftigelse for os børn at vade ud, så langt vi kunne komme med opsmøgede bukser for at stryge »Kopper« med vore hjemmelavede ketsjere. Var vi heldige kunne vi tjene en lille skilling, når vi solgte rejerne til sommergæster, men ellers blev de kogte til familiens aftensmad, og det var et festmåltid for os.

Fangstredskaberne, der brugtes ved fiskeriet i min barndom, var stort set de samme som endnu anvendes. Et enkelt fiskeredskab findes ikke mere. Det er det såkaldte sildevåd. Det var et fiskenet på ca. 100 meters længde og ca. 4-5 dybt. Det kunne kun anvendes på ganske bestemte fiskedrætsteder i fjorden. Det var meget stort og meget vanskeligt at håndtere. For at bruge det krævedes to fiskerbåde og fire mand, men det var besværet værd, for med lidt held kunne man med det gøre ganske gode fangster.

Af de gamle fiskere blev der talt om, hvordan der for år tilbage var store fiskerigdomme i fjord og nor. Navnet Sildekulen kendes tilbage til 1648 og kaldet sådan på grund af sin store silde mængde, og endnu i 1932 var ifølge optegnelser endnu mange sild i denne bugt.

Det var ikke store fiskefartøjer man havde. En træbåd, hvor drivkraften var årer og et lille sejl. Men ved århundredets begyndelse og især efter første verdenskrig fik mange fiskere monteret en motor i båden. Det var en stor lettelse, som gav større bevægelighed og et mere effektivt fiskeri, men det økonomiske udbytte stod ingenlunde i forhold til investeringen. De ældre fiskere fortalte tit om tiden efter 1920, da inflationen i Tyskland nåede uanede højder så Marken faldt i værdi næsten time for time, at det kunne hænde, at de 100.000 Mark, de havde solgt fisk for i Flensborg, næppe var noget værd, når de kom hjem.

En pengeseddel på 100.000 Mark fra inflationstiden. Når den stadig er bevaret, er årsagen nok, at man ikke har nået at købe noget for den i den korte tid, den var noget værd. Pengeseddelen er her gengivet i formindsket størrelse.
(Privat eje).

Legitimation No. 43

Fisker Jens Laurids Petersen

født den 16. 7. 1913

i Rinkens

bosiddende Strandvold
nr. Rinkens

faar hermed til Legitimation attesteret, at han i Henhold til Overenskomst mellem Danmark og Tyskland om fælles Fiskeri paa Flensborg Fjord af 10. April 1922 er berettiget til at deltage i det overenskomstmæssige fælles Fiskeri paa Flensborg Fjord.

Denne Legitimation skal under Udøvelse af Fiskeri altid medføres og paa Forlangende forevises saavel danske som tyske Fiskeri-, Told- og Politimyndigheders Tjenestemænd.

Ausweis No. 43

Dem Ficher Jens Laurids Petersen

geb. am 16. 7. 1913

in Rinkens

wohnhaf Strandvold
nr. Rinkens

wird hiermit zum Ausweis bescheinigt, dass er auf Grund des Abkommens zwischen Deutschland und Danemark über die gemeinsame Fischerei in der Flensburger Förde von 10 April 1922 berechtigt ist, an der vereinbarten gemeinsamen Befischung der Flensburger Förde teilzunehmen.

Dieser Ausweis muss bei Ausübung der Fischerei stets mitgeführt und auf Verlangen den Beamten sowohl der deutschen wie auch der dänischen Fischerei-, Zoll- und Polizei-behörden vorgezeigt werden.

Stempel.

Toldkammer, den

12/2 1955

[Handwritten signature]

V. J. R. SCHULTZ TRYS
KÖBENHAVN

Aftalen mellem Danmark og Tyskland om fælles fiskeri på Flensborg fjord medførte at såvel danske som tyske fiskere skulle have legitimation for at de måtte fiske. Ovenstående er et sådant bevis for fisker Jens Laurids Petersen. (Privat eje).

Ved grænsedragningen i 1920, hvor skillelinien kom til at gå midt i fjorden, blev der truffet en aftale mellem Danmark og Tyskland om fælles fiskeri i fjorden, gående ud på at indregistrerede fiskefartøjer gensidigt måtte fiske på henholdsvis den danske og tyske side af fjorden. Denne aftale om fælles fiskeri er stadig gældende. Dog blev Nybøl nor, som var et godt fiskeområde, et lukket dansk farvand, hvor de tyske fiskere ikke måtte komme, og det kunne godt give anledning til episoder med de tyske fiskere, som nu fik deres fiskemuligheder betydelig indskrænket.

I begyndelsen af 1920 blev der oprettet en fiskeriforening for Flensborg fjords nordkyst, som en afdeling under Dansk Fiskerifore-

ning. Den fik straks 23 medlemmer, der valgte en bestyrelse på fem mand. Formand blev Chr. Petersen, Brunsnæs, kasserer Chr. Flugt ligeledes Brunsnæs, og de øvrige bestyrelsesmedlemmer var Chr. Hansen, Kragesand, Nicolaj Petersen, Rønshoved og Gustav Christensen, Alnor.

I foreningens protokol, der er påbegyndt 1930, er der et sammendrag af foreningens virke i de første 10 år, så enten er der ikke ført nogen protokol i de første år, eller den er bortkommen. Det fremgår af protokollen, at der før 1920 har været ikke mindre end tre fiskeriforeninger i området. De var alle tre tilsluttet en hovedorganisation for Slesvig-Holsten, men efter første verdenskrig og Nordslesvigs genforening med Danmark blev de opløst.

Vi kan gennem protokollen følge de problemer, der optog medlemmerne. I 1934 blev der fremsat et forslag om at få fælles fiskeriet på Flensborg fjord ophævet. Man kontaktede i den anledning folketingsmand I. P. Nielsen i Dynt, og bad ham tage sig af sagen, men fiskernes andragende blev i 1936 afslået.

I 1942 var der på grund af krigen en række begrænsninger for fiskeriet på fjorden. Man fandt så på at begynde et fiskeri efter muslinger. Vi kan i protokollen se, at opkøberne bød 40,- kr. pr. ton. Det blev en kort overgang til et helt eventyrligt fiskeri efter blåmuslinger.

Der var dog en del blandt fiskerne, som ikke var begejstrede for dette fiskeri, de var bange for, at det traditionelle fiskeri ville tage skade, idet muslingerne var en vigtig del af fiskenes føde.

Fiskeriforeningen for Flensborg fjords nordkyst har kun haft få formænd i de 67 år foreningen har eksisteret, kun fem. Først Chr. Petersen, Brunsnæs, så Chr. Matthiesen, Alnor, der efterfulgtes af Nis Nielsen, Egersund og Per Egholm, Graasten, der havde formandsposten til 1980, hvor han afløstes af den nuværende formand, Svend Anker Hansen i Mommark. I 1975 var foreningens område udvidet til også at omfatte fiskere på Sydals. Sønderborg og Høruphav dog undtaget. Foreningen har idag kun få aktive medlemmer, og såfremt der ikke sker en væsentlig forbedring i fiskeriet, må man nok se i øjnene at foreningen går sin opløsning i møde.

Indtjeningsmulighederne for fiskerne kunne være meget skiftende, men store var de aldrig. I Dansk Fiskeriårbog for 1933, der bringer en landsomfattende beskrivelse af fiskerierhvervet, nævnes det, at medlemstallet i fiskeriforeningen her i området er på 50 medlemmer, og det tilføjes, at det er ca. halvdelen af de fiskere, der på det tidspunkt drev erhvervsmæssigt fiskeri på Flensborg fjords nordkyst. Det anføres tillige, at fangstværdien i disse år lå på 110-130.000 kr. for alle fiskefangster på den danske side af fjorden. Dividerer man ovenstående tal med de ca. 100 erhvervsfiskere kommer man til en årsindtægt, der svinger mellem 1100 og 1300 kr.

At disse tal ikke er underdrevet, kan jeg se af en regnskabsbog min broder Jens L. Petersen, Knudsmaj har efterladt. I 1937 og 1938 har han sammen med en anden fisker fanget sild, og sildefangsten delte de med halvdelen til hver, og regnskabet han har noteret, ser således ud:

<i>Årsindtægt 1937</i>		<i>Årsindtægt 1938</i>	
13.400 pund sild	1.431,35 kr	19.100 pund sild	2.411,70 kr.
Halvdelen heraf:	715,60 kr.	Halvdelen heraf:	1.205,85 kr.
674 pund ål	524,50 kr.	595 pund ål	490,50 kr.
275 pu. kvabber	<u>56,70</u>		<u> </u>
Indtægt ialt	<u>1.296,80 kr.</u>	Indtægt ialt	<u>1.696,35 kr.</u>

Som det ses af disse regnskaber, var det ikke guld man spandt som fisker. Sildene kostede ca. 10 øre pr. pund (½ kg) og ålene ca. 1,20 kr.

Jeg husker da også fra min barndom, hvor sløjt det kunne være, og særlig ved vintertid når fiskeriet lå stille på grund af is og stormvejr i indtil flere måneder, så kunne der være knaphed i mange fiskerhjem, men man var nøjsom og stillede ikke store krav, så det gik rundt.

Som nævnt var Flensborg by hovedaftageren af fiskefangsten på fjorden. Ål og torsk som kunne opbevares i hyttefade, sejlede fiskerne selv til Flensborg, når man havde en passende mængde. Derimod blev sild og brisling sendt med fjordbådende, som på den tid gik i fast rutefart fra Graasten til Flensborg med anløb i Egersund, Sandager,

Fisker Jens Laurids Petersen, der var tredje og også sidste generation af fiskerfamilien på Knudsmaj ses her i sin fiskerbåd ud for Knudsmaj ca. 1960. (Privat eje).

Stranderød, Rønshoved og Kollund. Det var en bekvem måde at få fiskene bragt til Flensborg, men den ophørte i 1937., hvor næsten samtlige anløbsbroer blev ødelagt af is og storm og ikke genopbygget, for i mellemtiden var Fjordvejen blevet anlagt, så man nu fra de små samfund ikke længere var tvunget til søværts forbindelse.

Den politiske situation i Tyskland efter nazismens magtovertagelse i 1933 gjorde det vanskeligt at komme til Flensborg. Man måtte være sig for, hvad man sagde. Min far havde en dag han var med fisk i Flensborg meget åbent givet udtryk for, hvad han mente om forholdene i Tyskland, og af en bekendt fik han det venlige råd, at han hellere måtte holde sig væk, da kritik af nazisterne ikke blev tålt. At man ikke kunne sige og mene, hvad man ville, kan det idag være svært at forstå.

Man måtte derfor se sig om efter andre afsætningsmuligheder, og til al held begyndte fiskehandler W. Alnor i Dalsgaard netop på den tid at opkøbe fisk til detailhandel fra vogn, og han udvidede sin virksomhed til også at omfatte et røgeri. Han blev derfor ret hurtig aftager af en stor del af fiskefangsten fra fjorden, og hans forretning gav arbejde til mange, der i de følgende år blev beskæftiget ved røgeri og fiskehandel.

Føruden Alnor's røgeri eksisterede i forvejen de kendte røgerier ved Stranderød og røgeriet på Toft. Men denne industri er nu en saga blot, med den mindre fiskebestand var det nødvendigt at lukke disse røgerier, der havde givet arbejde til mange, og de røgede fisk var kendt vidt omkring, og der var op til 1945 en stor eksport til Tyskland, men indtil det sidste røgeri i 1957 måtte slukke for ilden, var det næsten kun det hjemlige marked, der var aftager.

Mange kan sikkert endnu huske de lange rækker af hyttefade, der lå ved slusen i Graasten, ved Stranderød, Sønderhav og ved Okseørne, hvor blankålene blev opbevaret, indtil de skulle røges. Disse blankål blev fanget om efteråret, og det var ikke kun de ål, der blev fanget i Flensborg fjord, også fra det sydfynske hav kom fiskere sejlende hertil med deres ålefangster til røgerierne.

Havnen i Graasten har aldrig været fiskerihavn, men der har nok altid været fiskere i området, hvad navnene Fiskeris og Sildekule kan tyde på, og indtil 1970 har der da også været drevet et ret stort bundgarnsfiskeri efter sild og ål her. Det er Egersund der altid har været hjemstedet for såvel erhvervs- og fritidsfiskere, og det er da også her de sidste erhvervsfiskere bor, som nu er tilbage ved Flensborg fjord.

Man må beklage, at fiskeriet, som tidligere kunne give mange familier langs fjorden et tåleligt levebrød, nu næsten er ophørt. Og så måske håbe, at de mange projekter om rensningen af Flensborg fjord og havet omkring os ad åre kan få fiskebestanden til igen at blomstre op.

Karl Petersen, Graasten

En kunstner fra Kværs

Omkring 1800-tallet ramtes Danmark af en række store ulykker. Efter den store brand i København i 1795, der lagde en stor del af byen i ruiner, kom krigen med England, der endte med bombardementet af København i 1807 og tabet af vor flåde; derpå fulgte i 1813 statsbankerotten og i 1814 afståelsen af Norge – der syntes ingen ende på de ulykker, der fratog Danmark dets status som et af de førende lande i Europa.

Men trods alle ulykker blomstrede kulturlivet så rigt som ingensinde i de følgende år, og navnene på en lang række mænd, der satte deres præg på kunsten i dens forskellige former, er endnu levende i dansk kulturhistorie - Oehlenschläger, H. C. Andersen, Eckersberg, Købke, Thorvaldsen, Weyse og Kuhlau er kun nogle af de navne, der prægede dansk kulturliv i begyndelsen og midten af 1800-tallet, en periode som man med et poetisk udtryk kalder »Guldalderen«.

Blandt malerne fra den tid skal her omtales Otto Diedrich Ottesen, – og en skildring af ham er ikke mindst en beretning om et talent, der ikke lader sig kue, men kæmper sig frem trods fattige kår og manglende forståelse i barndomshjemmet.

O. D. Ottesen blev født den 3/4 1816 i Broager, men hans barndom kom til at forløbe i Kværs, og indtil sit 18. år tjente han hos bønder på denne egn.

Hans forældre havde begge rødder i det sundevedske, faderen Otto Diderich Ottesen var født i Sottrup og moderen Botilla Jürgensen i Tombøl. Efter at de var blevet gift, overtog de et lille husmandsbrug i Broager, og her fødtes deres tre ældste børn, hvoraf Otto D. Ottesen var nr. to.

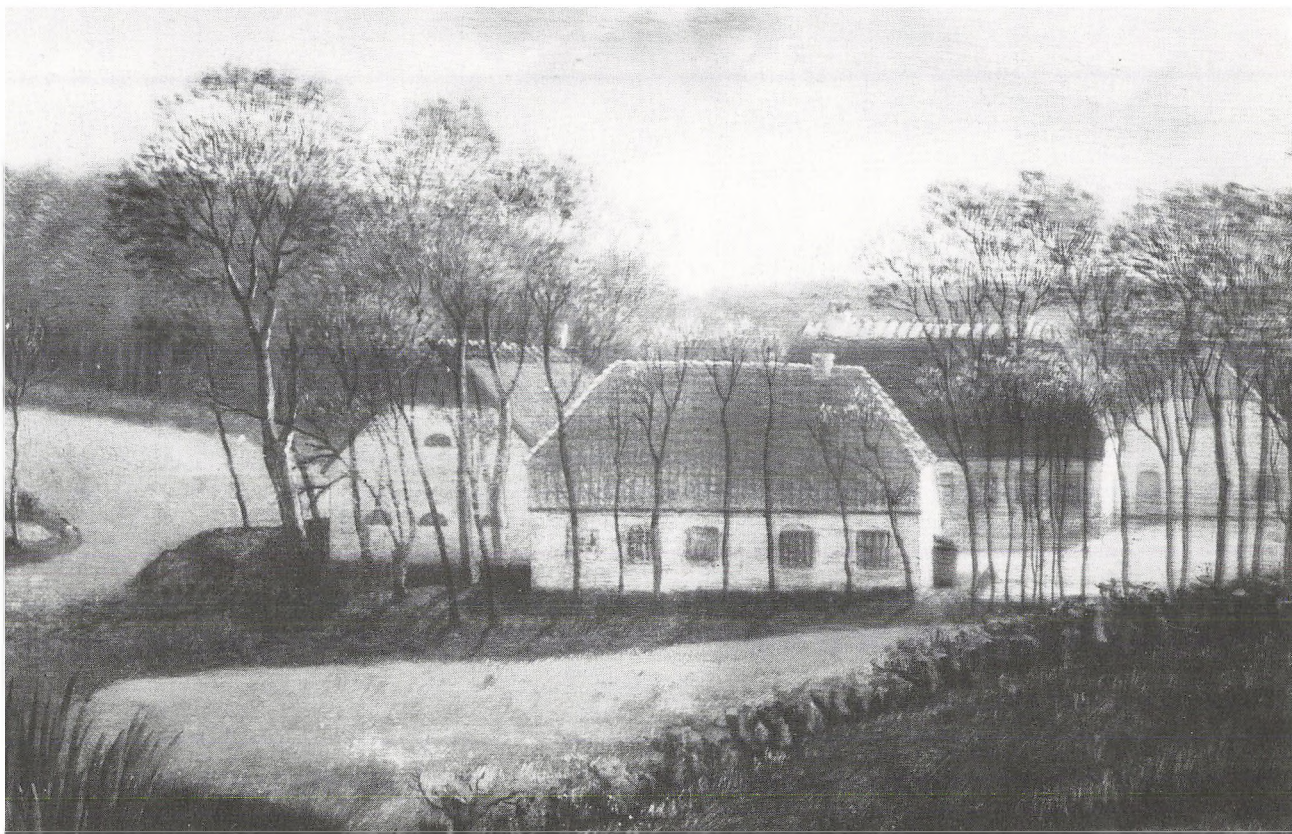
Kort efter det tredje barns fødsel flyttede familien imidlertid til Kværs, hvor faderen købte en lille ejendom, der gik under navnet »Rostorn«, et navn, der menes at komme fra en enligt stående tjørn, der har tjent som ejendommens grænsemærke; ejendommen ligger

stadig mellem Kværs og Snurom. O. D. Ottesen fortæller i sine erindringer, at man havde een ko og et par får, men de økonomiske vilkår var meget ringe, og bedre blev det ikke, da familien forøgedes med endnu to børn. I 1833 døde Botilla Ottesen, i en alder af kun 47 år, og i nogle år var enkemanden alene med børnene; han giftede sig imidlertid igen og fik med sin nye kone endnu tre børn. Børn var der således ingen mangel på, men med økonomien gik det stadig ned ad bakke, og da så også faderen blev syg og var sengeliggende i næsten et år, inden han i 1851 døde, måtte hjemmet have hjælp fra det offentlige, og den var på det tidspunkt yderst beskeden. Hans enke overlevede ham i fire år. Hun skal have været noget drikfædig og blev »uden forudgående sygdom fundet død i sin seng, der ganske var brændt til aske« – dette beretter Kværs kirkebog.

I dette hjem voksede den unge Ottesen op; det vil dog sige, at han kun tilbragte de første barneår der, for allerede da han var otte år, kom han ud at tjene, så var der i hjemmet en mund mindre at mætte.

Hvor og hos hvem den otteårige kom i plads, vides ikke, men det var, som han skriver: »Fjernt fra hjemmet«. Det arbejde, man på en gård kunne sætte en otteårig dreng til, var at være hyrdedreng. Det var ikke anstrengende, men fra tidlig morgen til sen aften skulle han opholde sig på marken eller i lyngområder for at passe fårene. I sommerhalvåret var der ikke stunder til skolegang, så Ottesen fik kun få muligheder for at lære noget.

Vogtergerningen var som sagt vel ikke anstrengende i sig selv, men den var uendelig ensom og kedelig. Men kunstnerblodet flød i hans årer allerede fra fødslen, og selv om han kun var en lille dreng, var hans følsomme sind meget opladt for naturens skønhed. På egen hånd og uden nogen form for vejledning skaffede han sig adspredelse i de mange timer i sol og regn ved at tegne og male, selvom han, som han selv siger »næppe havde set et billedark«, og ud af dette tidsfordriv voksede med Ottesens egne ord »en uforklarlig trang til at male«. Vogterdrengens løn, der vel næsten kun bestod af kost og logi, gav ham ikke mulighed for at anskaffe tegne- og malemateriale, men hans opfindsomhed var utrolig stor.

Disse to billeder, der findes på gården Kokhave, er malet af O. D. Ottesen, mens han tjente på gården i tiden 1828-34. Han har da været ca. 14 år. Foto: Museet Sønderborg Slot.

Med kul og kridt kunne han tegne, og farver skaffede han sig ved at presse saften af brombær, hyldebær, blåbær og andre planter, som han kunne finde på marken. En tilspidset pind tjente som pensel, og med disse primitive midler gjorde han sine første famlende forsøg i malerkunsten ved at afbilde dyrene og markens blomster, alt nedfældet på flækkede træstykker eller de få og små papirstykker, han kunne få fat på.

Kun få af vore kunstnere har vel haft så vanskelige betingelser i begyndelsen af deres løbebane, og der skulle gå endnu mange år, inden han fik mulighed for at få rigtig undervisning. Efter fire år som hyrdedreng fik han plads på gården Kokhave ikke langt fra sit hjem. Som tolvårig blev han nu »forfremmet« fra vogterdreng til yngste karl på gården og måtte deltage i alt forefaldende arbejde. Han befandt sig godt på Kokhave og udførte sit arbejde pligtopfyldende, men landmandslivet havde ikke hans interesse. I enhver ledig stund tegnede og malede han, og han har i et par tegninger fastholdt gårdens daværende udseende. Alle hans tanker kredsede stadig om, hvordan han kunne få lært at male, for det var hans mål af gå kunstnervejen.

Faderen havde slet ingen forståelse for sønnens højtflyvende planer om at blive maler, og var da heller ikke i stand til på nogen måde at hjælpe ham til en uddannelse. Da Otto Diedrich var i konfirmationsalderen døde hans mor, og ved den lejlighed kom han i forbindelse med en morbroder, Johan Jürgen Jürgensen, der var lærer og inspektør ved den tyske Sct. Petri skole i København. Morbroderen der selv havde brudt med det bondemiljø, som han var vokset op i, havde forståelse for nevøens ønske om at få en uddannelse. Efter at han havde set hans billeder, hjalp han i 1834 Ottesen til København, hvor han kom i malerlære og samtidig fik adgang til undervisning på Kunstakademiet.

I læretidens fem år understøttede morbroderen ham, så han »havde de fornødenheder, som i min læretid måtte behøves«. Efter endt læretid aflagde Ottesen svendeprøve, og kunne nu ernære sig selv. Men han ville være mere end håndværker. Han stræbte højere. Dog

årene havde ikke været spildt, han havde lært meget om farver og deres sammensætning, og hvad der var vigtigere på Kunstakademiet lært modeltegning, da hans planer gik ud på at blive figurmaler. En ny forhindring for Ottesens videre kunstnerbane skulle nu dukke op. Efter den tids regler om værnepligt, skulle han, der var bondefødt, efter endt læretid indkaldes til soldatertjeneste.

Militærtjenesten ville han gerne undgå, da den ville betyde, et afbræk i hans uddannelse, men på akademiet var han ikke nået så vidt, at han kunne vente fritagelse.

Han havde malet et enkelt studiehoved, dette billede viste han til Eckersberg i håb om, at det ville kunne give ham adgang til modelskolen og en dermed følgende fritagelse fra militærtjenesten. Eckersberg vurderede imidlertid ikke billedet særligt højt og rådede Ottesen til at fortsætte med tegneøvelser. Det var jo lidet opmuntrende, så meget mere som Ottesens fattigdom ikke tillod ham at leje modeller. Han besluttede så at prøve at søge audiens hos kongen – Chr. VIII. – for at vise majestæten et af sine billeder og så anmode om fritagelse for værnepligt.

Næsten som i trods mod Eckersbergs bedømmelse var Ottesen vendt tilbage til sin barndoms motiver, blomster og frugter især. Det billede, som han malede med henblik på et foretræde hos kongen, havde som motiv en opstilling af frugter, som han selv skriver, var det »af økonomiske grunde de mest tarvelige vinterfrugter, som årstiden frembød, valnødder, druer, æbler og en citron«. Trods flere forsøg i løbet af vinteren lykkedes det ikke Ottesen at komme i audiens, men stadig arbejdede han flittigt og ufortrødent med at male blomstermotiver, selv om hans samtidige frarådede ham at vælge disse motiver.

I 1842 fik han sine første billeder med på en udstilling, og nu begyndte han omsider at få lidt medvind; Akademiets daværende sekretær, I. M. Thiele fattede interesse for Ottesen, han bragte både ansøgning og det lille frugt-billede til kongen, der i 1843 gav sin tilladelse til, at Ottesen blev fritaget for både borgelig og militær værnepligt. Dette viser i et glimt Chr. VIII's interesse for kunst og hans lyst til at hjælpe unge kunstnere. Kongen købte desuden et

Et typisk billede for Ottesens malerkunst. Gengivelse af frugter og blomster var de motiver Ottesen helst og bedst malede. (Gengivet efter Hanne Westergaards bog om O. D. Ottesen).

billede af Ottesen: »En sølvallerken med vindruer og andre frugter«, og samme år købte dronning Caroline Amalie et blomsterbillede: »Roser og andre blomster i en vase på et bord«. De to billeder indbragte ham 180 rdl. Det først omtalte lille frugt-billede med vinterfrugterne – Ottesen skriver selv i sine erindringer, at han havde arbejdet på det med al sin flid og evne – havde også vakt opmærksomhed hos akademiets professorer, ikke mindst professor Møller, der også var en kendt landskabsmaler.

Han tog sig meget af Ottesen, der i hans hjem stiftede bekendtskab med værker af en række ældre hollandske malere. En anden af akademiets professorer var N. L. Høyen, på hvis anbefaling Thorvaldsen købte et billede af Ottesen, og som også var med til at foreslå indkøbet af flere af Ottesens billeder til »Kunstforeningen« den senere Charlottenborgudstilling, som Høyen havde været medstifter af. Nu behøvede Ottesen ikke længere at arbejde som håndværker for at klare dagen og vejen, og hans talent for at male blomster og frugter kom nu til fuld udfoldelse. Mesterligt kunne han f.eks. gengive modne jordbær eller en rose, ofte med en dugdråbe, der forekom så livagtig at man fristedes til at tro, at der netop var faldet en dråbe vand på billedet.

Flere og flere private meldte sig som købere til hans billeder, og også den kgl. malerisamling, der i dag er Statens Museum for Kunst, købte i de år flere af hans malerier.

Ottesen havde forlovet sig med en jævnaldrende pige, Lovise Børresen, og han syntes, at det nu gik så godt, at han kunne stifte bo. I 1843 blev de unge gift. I de følgende år voksede familien ret hurtigt, så af og til kunne det knibe for økonomien at følge med, selv om Ottesens malerier opnåede gode priser efter datidens forhold.

Af en efterladt arbejdsbog kan vi se, at Ottesen har været en myreflottig mand, dels gjaldt det for ham at vedligeholde publikums interesse, og dels skulle der skaffes penge til at føde og klæde familien. Måske har han haft sin barndoms fattige kår i erindring og sat sig som mål, at det skulle hans børn forskånes for.

I årene 1845 – 1847 og 1849 vandt han den Neuhausenske præmie for blomster – og frugtmalerier, og i 1855 fik han fra Akademiet et rejsestipendium på 600 rdl. til studierejser i Holland, Frankrig og Tyskland. Sin første udlandsrejse havde han foretaget i 1853, det var året, hvor der rasede en koleraepidemi i København. Hans hustru og hans ældste søn Otto Emil blev begge smittede af den frygtede sygdom og døde i løbet af få dage.

Det var ikke let for Ottesen at være alene med børnene, der var i alderen fra 6–8 år, men under en rejse til Tyskland traf han i Würzburg Johanne Møller fra København og i 1857 blev de gift. Hun

Side af O. D. Ottesens arbejdsdagbog fra 1869.

Øverst er omtalt et billede:

»En vase med roser – betalt med 450 rdl. af det kgl. Bilgalleri«.

(Den kgl. Malerisamling).
(Gengivet efter Hanne Westergaards bog).

1869

En Vase, frai' Porfana, Cento =
folio Venica, Perica Yellow, Glain
de Dijon, General Jacqueminet og
flera andra blaster. i en vinda
baligt af Polan, (Vat vidstra).
betalt med 450 rdl. af det kgl.
Bilg. G. G.

En Vasen Venica Porfan og Anglans
vignier i en krus. Kjøbt af
Muisithor Rossmeyer, betalt med
60 rdl.

En Vasen vinda, og andra blaster
far og naglar ^{blaster} af glas, baligt fra
M. Lilla Vidamindig, kjøbt af Muzen
Babyard for 200 rdl.

var en del ældre end Ottesen, og efter kun seks års ægteskab døde hun, der beskrives som en kærlig og trofast moder for børnene og en god og hengiven hustru for ham.

Atter stod Ottesen alene med sine børn, og det var svært for den upraktiske mand, hvis hele tilværelse var at male, også at skulle tage sig af hverdagslivets mange fornødenheder, men lykken skulle atter tilsmile ham. I nogle år havde han givet privatundervisning til velhavende familiers døtre, der i deres fritid forsøgte sig med blomstermaling. Mellem en af disse elever, Wilhelmine Bützow og O. D. Ottesen opstod der en gensidig sympati, og da han i julen 1866 friede til hende, sagde hun ja.

I en slægtsberetning: »Det Bützowske hjem på Nytorv« fortælles om Ottesens mange besøg i hjemmet, og der gives en beskrivelse af

hans udseende: »En høj skikkelse med et interessant ansigt. Det sorte tilbagestrøgne hår hang langt ned, munden dækkedes næsten af det store, mørke skæg, og under de buskede øjenbryn glimtede ofte et lyn fra de smukke øjne« – en beskrivelse, der stemmer godt overens med det portræt, som P. S. Krøyer i 1873 malede af O. D. Ottesen. Om hans frieri berettes: » – da hans besøg stadig blev hyppigere, havde vi vore egne tanker derved. Imellem jul og nytår traf han en aftenstund Mine ene hjemme med moder, og da denne et øjeblik fjernede sig, fik han lejlighed til at spørge hende, om hun ville være hans hustru og fik hendes ja«. – det blev et meget lykkeligt ægteskab, hun tog sig af alt det praktiske i hjemmet, så Ottesen helt kunne hellige sig sin kunst.

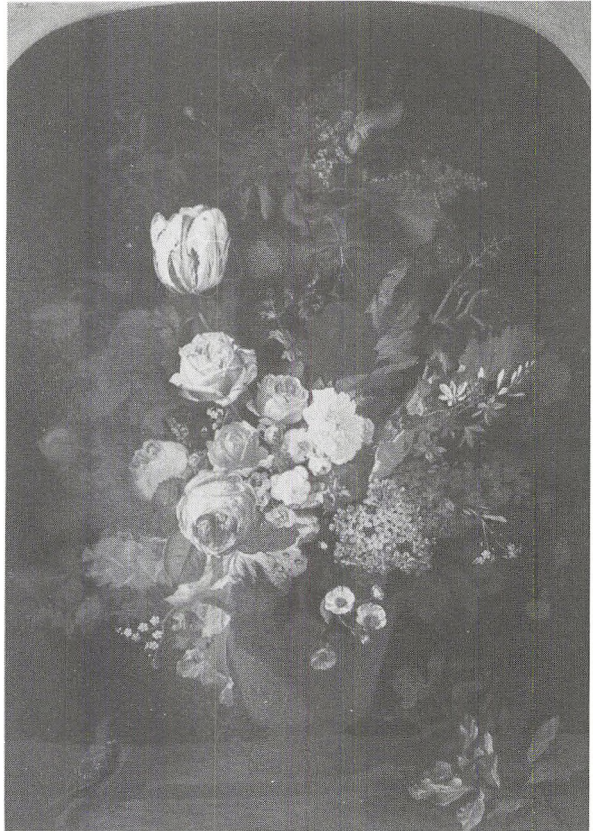
Ottesens økonomi var med hans billeders voksende popularitet blevet meget forbedret. Gennem en lille arbejdsbog, som Ottesen har ført – omend lidt ufuldstændigt – gennem årene fra 1842 til 1892 – kan man se, at han fra at have solgt sine billeder fra 5-100 rdl. stykket, nu kunne få langt mere for dem. I 1883 solgte han således et blomsterbillede for 1800 kr. et for den tid virkelig stort beløb.

Han byggede en villa på H. C. Ørstedesvej, der da endnu lå i landlige omgivelser. I villaen på Ørstedesvej tilbragte Ottesen vel nogle af sine lykkeligste år. Fra morgen til aften opholdt han sig i sit atelier, og han skabte her et stort antal billeder.

Selv om Ottesens barndom som vogterdreng havde givet ham en nær tilknytning til naturen, er det ikke landskabsmaleriet, der præger hans kunst, der findes fra hans hånd kun enkelte billeder med markblomster, græsstrå og i forgrunden en lille sangfugl.

Det vides ikke, om Ottesen nogensinde besøgte sin barndomsegn, men det kan næppe have undgået at berøre ham, at krigen 1864 adskilte den fra Danmark. Da Ottesen af samtidige beskrives som en meget indadvendt person, der ikke slap de problemer, han måtte støde på, men i dagevis kunne gruble over dem, er det meget nærliggende at forestille sig, at et stort billede, som han malede i 1869 – 5 år efter skæbneåret – meget vel kan være en skildring af de tanker, han har gjort sig i anledning af barndomsegnens skæbne.

Det nedenfor omtalte billede malet i 1869. (Gengivet efter Hanne Westergaard).

Billedet forestiller en stor buket, der i midten domineres af to store roser, en rød og en hvid. Den står i et åbent vindue, det vil sige mellem det frie og det lukkede, og ude fra det frie ser en lille fugl op mod blomsterne, hvor en forglemmigkvisst bøjer sig ned mod en laurbærgren. Fuglen synes at betragte en anden forglemmigkvisst, der titter frem bag et stort blad, hvor store vanddråber ligger som tunge tårer.

Selvfølgelig skal man ikke altid presse et litterært indhold ind i et kunstværk, der først og fremmest er skabt for at glæde øjet, men Ottesen levede på en tid, hvor det var naturligt at forbinde motiv og

symbolik. Det ved vi f.eks., fra H. C. Andersen, der lagde megen symbolik ind i de buketter, han egenhændigt bandt og forærede væk. Der findes et billede fra O. D. Ottesens hånd, et billede, der rummer en god del symboler; det stammer fra 1860'erne og forestiller haven ved hans bolig. Fra et åbent vindue kigger kunstneren ned over sin have, hvor flittige bier sværmer om en bikube, der smykkes af en laurbærkrans, mens troskabens symboler – hvide duer flyver omkring eller sidder trygt på græsset eller et lille væksthuis. En humleranke og en gren med modne æbler fylder billedets ene side, mens midten smykkes af et af Ottesens yndlingsmotiver, en tildels udsprungen Centifoliarose, denne meget yndige rose med den runde form og den fine rosa farve, der er mørkest i blomstens midte. Fra den omtalte lille arbejdsbog, der også rummer nogle personlige optegnelser, ved vi, at Ottesen ikke blot malede roser, han dyrkedes dem også, og var i høj grad inde i sorterens forskellige krav til opvækstvilkår, ligesom han havde interesse i at forædle roser. Hans interesse for roserne kommer igen og igen frem i hans optegnelser og breve. I et brev til maleren Wilhelm Marstrand skriver han f.eks. »Tak for Deres venlige brev af 29. (formedentlig er årstallet 1862). Jeg kan ikke, tænke mig andet, end at denne dags regnvejr ganske har ødelagt Sulphuriaen, da den jo er noget af det mest pirrelige med regn. Men tænkes kunne det jo, at een blandt knupperne med veirforandring kunne arbejde sig frem til noget særdeles, da vil de det jo være mig meget kjært at se den, om De virkelig troe at få den herind uden at forpjuskes. Men om jeg maler den som noget studie. Plads i mit indeværende maleri er der ikke, eller slet intet foretages med den, kan jeg ikke bestemme forud, da Kræfterne bestandig ere så ringe, så jeg trænge jævnlig til Hvile, og faae ikke meget bestilt. Og når jeg ikke kan faae en rose jeg finder saa smuk som denne gennemført i et og alt, saa har jeg ingen fornøielse deraf og lader den hellere ligge, og til at udføre noget særdeles og strengt gjengivet, dertil har jeg, og for fremtiden faaer vist næppe Kræfter mere ...«

At Ottesen igen er kommet til kræfter fremgår deraf, at han i 1874 igen begav sig på en udenlandsrejse, efter at han havde modtaget det Anckerske legat. Turen gik til Italien, hvor han ikke tidligere havde

været. På denne rejse, der var en blanding af en studie - og rekreatjonsrejse, var han ledsaget af hustruen og begge sine døtre. Rejsen gik gennem Tyskland, langs Rhinen til Basel, derfra via Lyon til Middelhavet, over Genua, Milano, Venedig, Florens til Rom og Neapel. Rejsen varede næsten et år, med mange ophold især i mindre byer, for det var først og fremmest naturen der optog ham. Dog aflagdes der også besøg på museer og i botaniske haver, og i breve til venner i Danmark beretter han om sine indtryk af oplevelserne, ikke mindst ved at se roser, der i Danmark højst kendes som potteplanter, blive anvendt som hegn og hække med blomster i tusindvis næsten hele året igennem - »denne blanding af Kunst og vild Natur må kunne ses for at fattes«. Rosenkenderen Ottesen nævner mange af disse rosers krav til vækstforhold og temperatur. Man besøgte på turen også kunstner venner, der boede i de byer, man kom igennem, og i Rom lå det lige for at besøge den skandinaviske forening, men med sit stilfærdige og beskedne væsen gjorde Ottesen sig ikke særligt bemærket i den danske koloni i Rom.

Efter at Ottesen havde skilt sig af med villaen på Ørstedsvej, købte han en villa på Sct. Knudsvej, i den tilhørende have plantede han et væld af planter, fortrinsvis roser af forskellige sorter og farver.

I 1866 blev Ottesen optaget som medlem af kunstakademiet og i 1887 af akademirådet. I 1874, mens han var på den omtalte rejse, fik han titel af professor, og som kronen på hans anerkendelse som kunstner, fik han i 1892 med udnævnelsen til Ridder af Dannebrog. På det tidspunkt var han syg, og han nåede ikke at takke for ridderkorset, inden han døde den 2. oktober 1892.

Ottesens kunst er ikke glemt, på en række museer landet over, blandt andet Sønderborg Slot, kan man glæde sig over hans blomsterbilleder, og mange har hæderspladsen i privat eje; i de senere år har der været en tiltagende interesse for blomstermalerier og denne interesse har derved igen bragt O. D. Ottesens navn i forgrunden som en af guldalderens bedste malere. At han var en produktiv maler kan bl.a. ses heraf, at hans enke efter hans død solgte en hel del billeder og ved hendes død kom yderligere 37 billeder på

P. S. Krøyer malede i 1873 O. D. Ottesen. Det er karakteristisk, at Ottesen er gengivet med sin yndlingsblomst – en rose – i hånden.
(Gengivet efter Hanne Westergaard).

auktion. Efter datidens målestok var Ottesen ved sin død en formuende mand.

Drengen fra det fattige hjem, havde ved sit talent og sin flid skaffet sig materiel velstand, men vigtigere for ham selv var det nok, at han havde nået det mål, der havde stået for ham fra barndommens lange ensomme sommerdage, som kun naturen fyldte – han var blevet maler. Til en vis grad selvlært havde han under de vanskeligste forhold, kæmpet sig frem til at blive en anerkendt kunstner, idet han trods alle vanskeligheder altid havde støttet på sit talent.

Som nævnt var han en alvorlig, lidt indadvendt mand, der ikke trængte efter selskabelighed eller ydre opmærksomhed. Hans kunst var ham nok og når han var træt af dagens arbejde ved staffeliet, var det for ham afveksling nok at arbejde med blomsterne i haven eller at sidde roligt og hyggeligt med familien.

Elsebeth Thygesen Kristensen

Kilder:

Dansk Biografisk Leksikon. Tredie udg. 1982.

O. D. Ottesen: Arbejdsbog og optegnelser. Udg. 1979 Hanne Westergård.

Personalhistorisk tidsskrift 13. række I 1952.

G. Bützow-Rohde, Blomstermaleren, professor O. D. Ottesen.

Adsbøl sogn for 200 år siden

I midten af 1800-tallet udsendtes til sognepræsterne landet over en henstilling om at nedskrive en beretning om det sogn de boede og arbejdede i. Beskrivelsen skulle både beskrive stedet, landskabet og tillige give et billede af befolkningen og de erhverv der fandtes i sognet.

Mange sognepræster efterkom denne opfordring og har skrevet godt og udførligt om deres sogne. Andre gjorde ikke noget ved det, og desværre er også en del af sognebeskrivelserne gået tabt.

For Adsbøl sogn findes ingen beretning fra den tid, men vi er i den heldige situation, at der i Adsbøl i årene 1785-93 var en sognepræst, Carl August Bucardi, der omkring 1790 på eget initiativ har beskrevet Adsbøl sogn, og denne beretning blev trykt i tidskriftet: Schleswig-Holsteinische Provincialberichte 1792. Artiklen hedder: Beschreibung des Kirchspiels Atzbüll. Beskrivelse af kirkesognet Adsbøl, og den gengiver vi i nedenstående uddrag af, i dansk oversættelse.

Enkelte steder er i () føjet kommentarer til beretningen, og tillige skal til forståelse af indholdet forklares et par ord.

Kaad eller Kaadner sted = husmandssted.

Kaadner = Husmand.

Inderste. = Arbejderbolig uden jord tilliggende.

Rode. = Længdemål. Ofte er de af varierende størrelse, og der findes Tønder rode, som var 18 fod = 5,23 m. Fra 1768 brugtes som regel Hamborg rode, som var 16 fod = 4,58 m.

Metersystemet var ikke indført. Man regnede med alen.

Pastor Burchardi har utvivlsomt været en sognehyrde over gennemsnittet. Han var en mand der gik stærkt op i sin gerning og fulgte med interesse alt, hvad der rørte sig i tiden. Skrev flere artikler til Schleswig-Holsteinische Provincialberichte. Han kendte alle i sit sogn, kendte deres levevilkår, og på sine besøg hos sin menighed gjorde han mange iagttagelser som han skrev ned. Og nu overlader vi ham ordet.

p.a.

329.

Schleswig-Holsteinische
Provinzialberichte,

1792.

Sechsten Jahrgangs erster Band.

Drittes Heft.

I.

Beschreibung des Kirchspiels Ajbüll.

Das Kirchspiel Ajbüll liegt gegen Osten an demjenigen Arm der Dittsee, welcher das Mübeler Moor genannt wird; südwärts wird es von dem Kirchspiele Ninkenis, gegen Westen von den Kirchspielen Uderup und Mübel begrenzt. Die durch dasselbe fließende Ajbüller Aue scheidet einen Theil desselben von dem sogenannten Sunderwittschen Lande. Von der Stadt Sonderburg ist dieses Kirchspiel fünf Viertel, von Appenrade zwei, von Flensburg vier Meilen entfernt.

In dem Bezirke dieses Kirchspiels liegen **erstlich**: das fürstlich: augustenburgische Schlos Gravenstein, nebst dem daran stoffenden Flecken gleiches Namens; **zweitens**: der Haupthof Gravenstein und ein Theil seiner Untergehörigen; **drittens**: das Gut Fischbek, nebst dem dazu gehörigen Dorfe Ajbüll und den Käthenern in Fischbethholz; **viertens**: vier Parzellen des niedergelegten Hofes Deuschau, nebst den Käthenern, welche vormals zu diesem Gute gehörten.

Die Länge und Breite dieses Kirchspiels können ohngefähr eine halbe Meile betragen. Die Messung
Schl. Holst. Pr. Ver. 3tes Heft, 1792. Y

Kirkesognet Adsbøl ligger mod øst af den arm af Østersøen (Flensborg fjord) der kaldes Nybøl nor. Sognet er omkranset af sognene Rinkenæs, Nybøl og Ulderup. En del af Nybøl sogn bliver adskilt fra Sundeved af Adsbøl å. Fra Adsbøl er der 1¼ mil til Sønderborg. Der er 2 mil til Aabenraa og 4 mil til Flensborg.

I sognet må først nævnes det fyrstelige augustenburgske slot Graasten, og den i nærheden flække, der også hedder Graasten. For det andet Graasten herregaard med en del af godsets kådnere. For det tredje, godset Fiskbæk samt den dertil hørende landsby Adsbøl og kådnerne i Fiskbækskov. For det fjerde fire parceller fra den nedlagte gård Bøgeskov, samt de kådnere, der tidligere hørte til denne gård.

Efter befaling af hertugen af Augustenborg er der foretaget en opmåling af Graasten herregård, Fiskbæk og de kådnersteder i Adsbøl og Bøgeskov der hører til godset. Det er ialt 2.441 tdr.ld. Hver tønde er 320 kvadratode, og hver rode er 64 kvadrat alen. (Omregnet til kvadrat meter, viser det sig, at hver tdr.land er ca. en halv gang større, end det vi idag ansætter den til).

Befolkningen: Der er i perioden 1780-90 født 235, og i samme periode er 227 døde. Der er i sognet ialt 646 personer. I landsdelen som helhed er dødeligheden ikke så stor som i Adsbøl sogn, men det skyldes ikke, at egnen er mere usund end andre egne, men årsagen er af økonomisk art, idet der i sognet ikke er arbejde til de personer, der er i den bedste alder, så de søger bort, og sognet beboes af børn og gamle, og netop disse to aldersgrupper har den største dødelighed. En anden grund til større dødelighed tjener også, at de der arbejder på teglværkerne ved det overmåde hårde arbejde tager skade på deres sundhed. De skal for en bestemt løn hver dag fremstille et vist antal sten. Fra tidlig daggry om sommeren går de på arbejde og maser på for at holde akkorden, for så i dagens sidste timer at tjene endnu en dagløn. Dette anstrengende arbejde i forbindelse med en ringe kost gør, at de styrker sig med brændevin for at have kræfter til det hårde slid. Endvidere det bestandige arbejde med det fugtige ler, som veksler med arbejdet med at fyre og rømme tegloven for de varme sten, meget let være årsag til, at den flittige arbejders helbred bliver ødelagt.

Jordbunden i sognet er særdeles lerrig, men hvor den er blevet kultiveret er den frugtbar. Terrainet er gennemgående jævnt, dog er det i omegnen af Graasten skiftende mellem højdedrag og kløfter. Havet der grænser mod Graasten skyller årligt noget væk af kysten, og derved kommer den lerart tilsyne, der kaldes det graastenske Tripeljord. Denne jordart er en slags mergel, og vil egne sig til gødning, men der er dog ikke gjort forsøg med det. Det skal også efter sigende være berømt som pibeler. (Til fremstilling af kridtpiber). Det er mig bekendt dog ikke lavet forsøg hermed. En lignende jordart findes ved egerensund, hvor man anvender den til fremstilling af tagsten.

Ferskvandssøer er der flere af, og de er af en betragtelig størrelse, deres overflade er på 68 tdr.land. Navnlig er egnen omkring Graasten meget vandrig.

Jorden i sognet er velegnet for vækst af træer, og der er da også en del skov. Det samlede areal af skove er anslået til 400 tdr.land. Tidligere var der på godset Bøgskov en anseelig skov, men ved delingen af dette gods blev største delen af skoven fældet og forvandlet til agerbrug. Derimod er man på Graasten gods begyndt at forøge skovarealet, og i de sidste år har man indhegnet et betydeligt areal, og her bliver efter anbefaling af forstkyndige gjort forsøg med forskellige træsorter.

Landet hæver sig stadig og søerne bliver ved en stadig tiltagende bevoksning mindre, hvorfor en del af det nu beboede og opdyrkede land, tidligere har været vand, og hvor man nu ser den smukke natur, var det tidligere tilholdssted for en frygtelig kriger, som sejlede ud og gjorde havet usikkert og spredte skræg og rædsel på kysterne længere borte. (Det er sagnet om sørøveren Alf, pastor Burchardi her hentyder til. De to dæmninger Gregers Ahlefeldt byggede, fra Fiskensås til Stengerodde og vejen op til slottet har også været medvirkende til at Østersøen groede til).

På de graastenske godser er det det fyrstelige herskab, der er den øverste myndighed i både civile og kriminelle retssager. For de beboere der hører til Bøgskov er det ejeren af Ballegård, nu grev Reventlow på Sandbjerg, der er retsmyndighed.

På det kirkelige område er sognet delt i to dele med gudstjeneste i slotskirken for flækkens indbyggere og i Adsbøl kirke for de der bor der. I Adsbøl kirke er gudstjenesten på dansk, mens den i Graasten bliver holdt på tysk. Da der er folk i Graasten, der ikke behersker det tyske sprog, holdes der hver tredje søndag dansk gudstjeneste.

Af skoler findes der i sognet en skole i Graasten og en i Adsbøl, og det er degnene, der i de to skoler forestår undervisningen. Foruden de to skoler findes også en skole på Graasten mark (Ladegaardskov skole) for elever der bor langt borte, og her går de i skole til de er omkring 12 år.

Ved skolerne i Graasten og Adsbøl er man begyndt at lave en lille samling af skolebøger. Disse bøger kan læreren bruge til egen belæring, og de kan anvendes som lærebøger for børnene, som på den måde ved siden af den sædvanlige skoleundervisning, kan tilegne sig god og nyttig viden.

Kirkerne og skolerne i sognet hører under hertugen af Augustenborg. Han ansætter og bestemmer over præster og skolelærer. I modsætning til tidligere er Adsbøl kirke siden 1776 underlagt forvaltningen af superintendenten (Biskop) i Slesvig, der også foretager visitation.

I 1785 lod hertugen af Augustenborg bygge et fattighus i Graasten. (Nedrevet ca. 1970). Der er i huset otte boliger, og her kan de fattige nyde fri bolig og modtager ugentlig fattighjælp. Endvidere modtager de fra de fyrstelige skove træ til opvarmning. Fra den fyrstelige kasse ydes der årligt 700 rdl. til fattighjælp, og fattiggassen både i Adsbøl og Graasten understøtter de fattige medlemmer i menigheden med hjælp til skolebøger og til betaling af skolepenge.

Som hjælp for fattige opførte hertugen i 1787 en spindeskole. Det sidste år (1791) har spindeskolen fra den fyrstelige godskasse modtaget 200 rdl. og en gave fra hertugen på 100 rdl. I det samme tidsrum er der solgt 200 alen drejlslærred, 595 alen hørlærred, 2004 alen blårlærred, 86 pund sytråd og 814 pund hørgarn.

Antallet af beskæftigede i spindeskolen er faldet noget. Årsagen hertil er, at priserne er faldet noget, og derfor kan den, der kan finde andet arbejde, tjene mere end ved at spinde. Men spindeskolen

arbejder videre, hvilket kan ses af den ovennævnte produktion, og er en industri af veldædig karakter. Selv om trangen til arbejdsomhed er taget af eller har taget en anden retning, så er der dog mange der fortsætter med flid, og blandt dem en kone her fra sognet som i det sidste kvartal sidste år, fra Mikkelsdag til nytår har spundet 96 pund hør, og af dette lavet 88 pund garn.

Af landbrug findes i sognet – bortset fra godserne – kun kaadnere, halve kaadnersteder og Inderste. En eneste ejendom kan næsten kaldes en gård. Det er ejendom der er to sammenlagte kaadnersteder. Størrelsen på et kaadnersted er 7-8 tdr.land. Dem er der 59 af i sognet. De 12 hører under Graasten herregård, 30 hører til Fiskbæk og endelig hører 17 under Bøgeskov. Bortset fra enkelte kaadnere der har arvefæste, har hertugen af Augustenborg ejendomsretten over alle kaad under de graastenske godser. Det er hertugen, der bestemmer og i hvert enkelt tilfælde afgør, hvem der skal sidde på kaadet. Den årlige afgift, kongelig afgift og leje til godsherren andrager ca. 5 rdl., men endvidere må hvert kaadnersted stille en mand til hoveritjeneste tre dage om ugen. Den der har to kaad må således gøre seks dages hoveri om ugen.

Kaadnerne under Bøgeskov og de fire udstykkede parceller fra Bøgeskov er selvejere. Af parcellerne bliver der årligt til godsherren på Ballegård betalt en afgift på 8 skilling pr. tdr.land. Kådnerne fik ved udstykningen af Bøgeskov i 1784 fuldstændig hoverifrihed og ejendomsret, og til hvert kaad blev der tillagt 10 tdr.land. For den erhvervede ejendom og hoverifrihed betalte kaadnerne ved overtagelsen i forhold til kaadnerstedets størrelse fra 200-300 rdl. samt en årlig afgift på 7 rdl.

Denne forandring fra at have hoveri pligt til at være selvejer har været en betydelig fordel, og man kan allerede spore det i afgrøderne og boligerne.

Almindeligvis er besætningen på et kaadnersted en hest, to køer og tre til fire får. To og to arbejder kaadnerne sammen, og de spænder deres to heste sammen for plov og vogne. Det almindelige sædskifte både på herregårdene og de små brug er som regel følgende: Boghvede, så rug derefter byg og tilsidst et elle to år med havre.

Adsbøl gamle præstegård blev bygget 1787, så det var en ny præstegård pastor Buchardi flytted ind i, da han tiltrådte embedet som sognepræst i Adsbøl-Graasten. Billedet, der er fra ca. 1905, viser præstegården fra havesiden.

Derefter lader man marken ligge brak tre til fire år. Udbyttet ligger i gennemsnit på omtrent 6 fold. Udsæden er omkring en tønne korn pr. tdr.land.

(Det lyder jo ikke af meget i vore dage med 6 fold, men Burchardi skriver:) Den flittige landmand, der i sit ansigts sved dyrker sin jord, har i et godt år, når han har lagt til side til sig og sin familie ca. fem tdr. brødkorn, lige så megen byg og måske ti tdr. havre, som han må dele med sin hest. Mælken fra to køer giver smør til salg, og ulden fra fårene giver ham klæder. Dermed lever han tilfreds, betaler sine afgifter, forbedrer sine forhold og giver ofte noget af sit brød til en uvirksom tigger, der finder det mere bekvemt at tære på andres arbejde, end selv at arbejde.

Ved siden af landbruget fik kaadnerne også lidt fortjeneste ved fiskefangst i Nybøl nor, og afsætningen på deres fangst fik de i Flensborg. Naboskabet med den store by, som man kunne sejle til var

også medvirkende til, at der på de små ejendomme også opstod havebrug, hvor man dyrkede kål, der sammen med bærfrugter som stikkelsbær, solbær, røde og hvide ribs blev sejlet til Flensborg og der afsat på markedet.

Frugtavl er endnu kun i sin vorden, som man let kan gøre noget mere ved. Man er da også begyndt at plante frugttræer i kaadnerstedernes haver, og nogle høster allerede gode frugter.

Teglværkerne ved Egersund giver arbejde til mænd, kvinder og børn, som sommeren igennem og til langt ud på efteråret er beskæftiget der, men i vintermånederne ophører dette arbejde. Dog vil mange mænd have mulighed for at tjene en dagløn blandt andet ved skovarbejde.

For børnenes vedkommende bruger de vinterhalvåret til at indhente den forsømte skolegang, og for de, der ikke kan finde andet arbejde, er der mulighed for at tjene penge i spindeskolen, og på denne måde have mulighed for at tjene til det daglige brød.

Ud over landbruget er der i sognet andre erhverv. Der findes en købmand, en urmager, en glarmester, en sadelmager, to linnedvævere, en klejnsmed, to grovsmede, fem skomagere, en slagter, en rebslager, seks snedkere, fire skræddere, to bødkere og en farver. Murerhåndværket blev udført af kaadnere, der på denne måde erhvervede sig lidt fortjeneste. Foruden de to linnedvævere er der i sognet 12 hjemmevæversker, der væver både linned og uldtøj, der bliver bragt til farvning i Felsted eller Sønderborg. (Da pastor Buchardi skrev sin artikel havde der i en årrække ikke været en farver i sognet, men netop 1792 havde der atter nedsat sig en farver i Borggade).

Når tøjet var farvet blev det stampet til lagener, duge eller klæde, og det er mindst lige så godt, som den slags man i en forretning skal betale 3-4 mark for pr. alen. Hvis der var mulighed for at give det vævede tøj en mere fabrikmæssig fasthed og glans, så kunne man måske lave en lokal industri. Imidlertid bliver det hjemmevævede tøj stadig båret her på egnen, og de fleste husmødre sætter en ære i, at det hun har fremstillet med stor flid, bliver brugt af hende og hendes familie.

Årets gang 1986

Januar

15. Kommunens regnskab ved begyndelsen af 1986 viser, at kassebeholdningen er forøget med 5 millioner, selvom der i 1984 og 1985 er investeret ca. 15 millioner i byggeri af et smukt og tidssvarende plejehjem ved Sildekulen. Indtægtsstigningen skyldes bl.a. et godt salg af byggegrunde.
22. Ahlmannshalen har været rammen om en håndboldkamp i Baltic Cup 1986 mellem et hold fra Island og verdensmestrene fra Sovjet. Kampen der sluttede med en sejr på 27-12 til Sovjet, blev overværet af ca. 1.000 tilskuere.
29. Graasten Handelsstandsforening har afholdt generalforsamling. I sin beretning omtalte formanden, statsautoriseret revisor Arnt Sørensen, bl.a. den glædelige udvikling, der er sket inden for detailhandelen. Det har tidligere været svært at få udlejet de tomme butikker i bymidten, men nu er der rift om dem.

Februar

5. Det er generalforsamlingernes tid. Ved Graasten Boldklubs generalforsamling viste regnskabet for første gang i 12 år en positiv kassebeholdning. Forskellige firmaer har betænkt flere af »Egenes« hold med nye trøjer og træningsdragter.
12. C.F. og D.K.B. kunne ved generalforsamlingen se tilbage på et aktivt år. Man havde afholdt to grundkurser, og disse har tilført C.F. mange nye frivillige.
19. Også Salgs- og Reklameforeningen har holdt generalforsamling. Her drøftede man Handelsstandens forslag om etablering af et PR- og Turistkontor med en fast ansat PR mand/kvinde. Formanden J. Hohwü-Christensen anbefalede at man gik ind for tanken.

26. En af Graastens kendte forretninger, Cafe Kammeyer kan d. 1. marts fejre 80 års jubilæum. De nuværende indehavere, Nina og Rudolf Bruhn har drevet bageriet og cafeen i 25 år.

Marts

12. Graasten Garden har taget afsked med sin afholdte leder gennem 10 år, fru Inger Komische. Gardens 54 medlemmer og de 20 som er under oplæring får nu som ny leder, Marianne Petersen.
19. Ved et fælles møde for Borger- og Pensionistforeningen i Kværs Forsamlingshus opføres en komedie af Kværs skoles 6. klasse.
26. Der er stadig brug for folk, der kan lide at spille – især på et blæseinstrument. Graasten–Egernsund Brandværnsorkester, der tæller 25 medlemmer, vil gerne udvide og søger nye interesserede.

April

2. Graasten kommune udbyder nye parcelhusgrunde til salg. Det er grunde beliggende på »Hvedemarken« i Rinkenæs.
9. I Ahlmannshallen har 250 gymnaster fra de Sønderjyske Idrætsforeninger i al venskabelighed konkurreret på livet løs.
16. Graasten Andelsboligforening fejrer sit 40-års jubilæum. Foreningen råder på jubilæumsdagen over 276 lejligheder. Deraf ligger de 23 i nabokommunen Sundeved. I de 40 år har foreningen haft den samme formand, fhv. borgmester A. A. Matthiesen, Graasten.
30. En af Graastens nyere virksomheder, K.F.N. Keramik har købt et stort grundstykke på Sundsnæs, hvor man påtænker et større byggeri for at imødekomme en stadig større udvikling.

Maj

7. Sparekassen Sønderjylland har givet 1.000 kr. til hver af følgende fire foreninger i Rinkenæs: Ungdoms- og Idrætsforeningen, Rinkenæs frivillige Brandværnsorkester, Rinkenæs Borgerforening og K.F.U.K. Spejderne.

14. Graasten kommune indbyder til en temadag, hvor emnet er – »Sundhed for alle«.
21. Som et godt tilbud til svagtseende og blinde medborgere vil der nu blive udsendt et lydavis. Den indtales på kasettebånd og udsendes til alle, der måtte ønske det, en gang om ugen. Det er Graasten Bibliotek, der sørger for redigering og udsendelse af lydavisen, der foruden de lokale nyheder også bringer meddelelser fra rådhuset.
28. Handelsbanken i Graasten har overrakt sin vandrepræmie – en elefant – til købmand Thorø, Merko, i Nygade som belønning for service, kvalitet og smil.

Juni

4. Graasten-Adsbøl menighedsråd kunne glæde sig over mange deltagere til menighedsrådets arrangement, en rundvisning i Slotsparken med slotsgartner P. B. Moseholt som guide og et efterfølgende foredrag i kirken om slottets og kirkens historie af formanden for Historisk forening, Poul Andersen, Munkemølle.
11. »Det lille teater« har opført som friluftsspil, Holbergs komedie, Erasmus Montanus. Det var instrueret af Kaspar Wilton, og stykket imødekom Holbergs ønske om at »komme Folk til at le«.
18. Ved rideskolen i Graasten har Slesvigske Køreselskab afholdt et velbesøgt stævne. Feststemningen forhøjedes ved en gave på 2.500 kr. fra Sydbank i Graasten.
25. Den Sønderjyske garde i Graasten har haft besøg af Ålborg garden, og man kappedes om at spille.

Juli

2. Graasten har fået to nye skulpturer. De er skabt af billedhuggeren Morten Stræde og har fået plads ved posthuset. Det drejer sig om en beton- og en bronzeskulptur. Kunstværket er meget omdiskuteret.

9. Dronning Ingrid har skænket Ringriderforeningen et stort sølvfad, der i fremtiden skal være vandrepræmie. Ringriderkongen vil få sit navn indgraveret i fadet, og får selv som erindring en mindre kopi af sølvfadet.
16. Kværs Forsamlingshus har fået en større »ansigtsløftning« i form af et gennemgribende vedligeholdelses- og reparationsarbejde, og huset fremtræder nu lyst og hyggeligt.
23. Den årlige ringridning fik et udmærket forløb, og satte sit præg på Graasten i tre dage.
30. Den tyske roklub, der har 60 aktive roere, har i den forløbne sæson flittigt benyttet bådene, ikke mindst har de to langtursbåde, som klubben fik til sit 50-års jubilæum, været i brug.

August

7. Klubhuset på Årsbjerg har fået en ny fløj. Den blev indviet med en turnering for Puslinge (6-8 år) og en fodboldkamp mellem borgere fra Rinkenæs og Graasten.
13. 28 unge mennesker fra forskellige lande, der var vindere i en stile- og tegnekonkurrence, udskrevet af Danmarks turistråd i anledning af H. C. Andersen året, har været gæster på Graasten slot, hvor de blev modtaget af Dronning Ingrid og prinsesse Benedikte.
20. 450 unge vil i disse dage modtage program fra ungdomsskolen med en bred vifte af tilbud. Man håber at kunne oprette et venskabsbykursus, der eventuelt kan følges op med et besøg i en af Graastens venskabsbyer.
27. Torvedagene afholdtes i år for tiende gang. Under mottoet: Graasten for fulde sejl, havde de handlende et stort tilbud af underholdning og mange muligheder for at gøre en god handel.

September

3. En omfattende rapport om Teglværksprojektet og Teglværks-spillet er nu foran udgivelse. Bogen er redigeret af Inge Adrian-sen, Arne Aabenhus og Finn Bredahl Jørgensen.
10. Beboere og personale på Graasten plejehjem fik en dejlig overraskelse, da naboen, den tyske roklub, inviterede på eftermiddagskaffe. De blev budt velkommen af formanden, Claus Evermann, der også fortalte lidt om klubbens historie.
17. Fotograf Alfred Kjøpke, Studie 66, var mellem de danske fotografer, der fik et foto optaget på en eksklusiv fotoudstilling i Norge.
23. Ved et møde som i fællesskab blev afholdt af Graasten og Adsbøl, havde man overrabiner Bent Melchior som taler. Han fortalte levende og interessant over emnet »Jødedom og Kristendom i fortid og nutid«.

Oktober

1. Traditionen tro arrangerede Förde Schule også i år laterneoptog gennem Alnor og en efterfølgende sammenkomst i skolen.
8. Ved kirkegården i Graasten er oprettet et kirkegårdskontor, der skal betjene beboerne i Adsbøl og Graasten vedrørende spørgs-mål om kirkegårds- og kirkeanliggender.
22. Kommunens fritidsnævn vil i fremtiden udgive en aktivitetska-lender, der hver måned oplyser, om møder med videre der afholdes i hele kommunen. Kalenderen vil blive redigeret af Graasten bibliotek, hvor den også udleveres.
29. Esso Servicecenter kan fejre 50-års jubilæum. Det blev bygget af Chr. Rasmussen og hed den gang Standard. I de sidste 18 år er det blevet drevet af Bente og Kaj Jacobsen.

November

5. Firma Bent Pedersen. V.V.S. fejrer 50 års jubilæum og indvier samtidig et nyt, stort V.V.S. og energihus på Sundsnæs. Bent Pedersen er 2. generation, idet firmaet blev grundlagt af hans far, Ejnar Pedersen, der døde 1973. Nu arbejder 3. generation Regnar Pedersen i firmaet.

12. I Snurom er rejst et nyt vartegn. 12 husstande er gået sammen om en vindmølle, der skal lave elektricitet til dem. Der er nu tre vindmøller i området.
19. Julemessen i Graasten var meget besøgt. Ca. 6.000 fandt vej til Ahlmannsparken. Under messen valgtes årets graastener. Med stor majoritet faldt valget på Dronning Ingrid.
21. Ved Historisk Forenings efterårsmøde fortalte lokalhistorikeren, H. P. Jensen, Agerskov, spændende om Hans Krüger, Bevtoft.
26. Handelsbankens nybygning på Torvet er færdig og indvielsen fejres med en reception.

December

8. En ny bog om Graasten er udkommet. Det er »Graasten- et slot og et sogn«. Bogen er udgivet af Historisk Forening for Graasten By og Egn. Den er skrevet af formanden, Poul Andersen, Munkemølle, der gennem et stort forarbejde har sammenfattet sin viden om Graastens historie i en interessant og meget læseværdig bog, der desuden er forsynet med et stort og spændende billedmateriale. Bogens udgivelse er muliggjort af tilskud bl.a. fra Sparekassen »Sønderjylland« og Sydbank i Graasten.
10. Graasten Håndværkerforenings formand oplyser, at det forløbne år har været godt for beskæftigelsen. I Graasten har foreningen fået 10 nye medlemmer.
17. Grethe og Magnus Christensen, der siden 1961 har drevet Biografen i Graasten trækker sig nu tilbage og overlader driften af Biografen til sønnen, Bent Christensen.

Elsebeth Thygesen Kristensen